

Riom: Adegna pi pacs tulangs

Casti da Riom: Dumbraziun digls tulangs

DA PEDER ANTONA BALTERMIA

■ Igl tulan è en utschel relativa-maintg rar an Svizra cun 1200-1400 pèrs. Aint igl Grischun dattigl actual-maintg 90 pèrs. Cò è la pi gronda colonia agl casti da Riom. Chella è sa redutgeida ferm igls davos onns. Digls muteivs persiva ins è igl mument anc betg agl cler. Igl tulan on ena lunga tradiziun a Riom. Igl muteiv è tgi els teiran se l'ouat ainten rosas dallas plantas u ainten sfessaglias dallas creplas er ve da biets. E cò è igl casti da Riom scu para en li fitg adatto. Quant dei tgi igls tulangs couan or ainten las miraglias digl casti n'è betg ancunashaint, schi chegl è forsa gio sto siva dalla biageida anturn igl 1275 u pi tard, glez sa lascha betg erueir. Forsa ègl er sto pir siva tgi igl casti ò betg ple gia igl sies tetg tgi ins veva demonto igl 1867 per aver lenna per biagier se la vischnanca tgi era arsa per ena gronda part. Siva era igl casti banduno ed igls tulangs vevan la duevla quietezza per saveir far igls nias ainten las miraglias e purtar regularmaintg nutrimaint agl couat. Chegl è pero speculaziun.

Scu tot igls abitants dallas vischnancas da Surmeir on er chels da Riom survagna en surnom. E tgi chel è sto ed è anc oz «igls tulangs» monta tuttegn tgi la preschientscha digls tulangs era ancunashaint e chegl ainten l'antiera regiun.

Tulang ò er anc en'otra muntada a Riom. Da festas popularas ins fò savens er ena grillada e las taglias barsadas e tracadadas ainten en panet fatg per mez ins nomna er «tulang».

Egn dalla famiglia digls corvs

Igl tulan totga tar la famiglia digls corvs (corvidae) scu igl corv, igl corv dalla pizza, la giazla e la sgrigia. Igl sies clom lascha dalunga supponer la parantella cucl corv ed ins savess perfign confonder las dus sorts. Digl plimadi annò è igl tulan betg gist schi stgeir scu igl corv ed ò en culier greisch sen la tutona. An cumparegliazun cun igl corv è igl tulan cun 33-34 cm lunghezza 64-73 cm larghezza dallas alas tuttegn en po pi pitschen e la peisa è cun 220-270 g gist angal la mesadad digl corv.

Igl tulan veiva an rotschas tgi fon magari mecta canera. Els maglian en po digl tot: nutrimaint vegetaric, er tger e rests dalla cuschna. Lour vivonda pe-

La fatscheda vers nord digl casti da Riom. Ella è plagn nischas e rosas tgi igls tulangs dovran per far lour nias e trer se lour couats. Pero adegna pi pac e cleras declaraziuns pertge na dattigl strousch.

PDS

glian els gugent dalla surfatscha culturala cun erva curta. Igl tulan veivan an ena relaziun per la veta. Igl taimp da metter igls ovs anfignen tgi igl couat sgola or è tranter mez avregl e mez fanadour.

Aint igl Grischun dattigl angal pacas colonias. Scu menziuno è la gronda agl casti da Riom cun igl 2016 angal 36 pèrs. La sagond gronda è agl Calanda cun 23 pèrs ed alloura ena colonia a Giuvalta da 16 pèrs. Siva dattigl anc divers lis aint igl Signeradi noua tgi ins ò observo singuls pèrs.

Dumbraziuns annualas

Per l'antiera Svizra anturn dattigl uniuns interessadas ve digls utschels. Uniuns ornitologicas. Chellas stattan an strèga collaboraziun cun la staziun ornitologica svizra a Sempach. Igl intent è dad observar igls utschels e lour svilup. Cotras ins vor aver ena controlla digls dombers digls utschels dallas diversas sorts. E tar sorts periclitadas ins tschertga dad erueir igls muteivs e schi pussebel da reager cun stgaffier cundiziuns da veiver tgi corrispondan agls basigns digls utschels.

Per chel scopo ins fò er dumbraziuns annualas an regiuns da test per tigneir chint digl svilup. Chegl vala er per igls tulangs da Riom. Chels ins dombra mintgamai igl matg siva digl 2001. Durant chels onns ins ò an ena squadra dad ovg persungas dumbro igls tulangs sa reparatond mintgamai an dus tar mintga fatscheda digl casti. Igl posts ston esser en po distants dallas miraglias per betg disturbar igls utschels sen lour sgol tigl couat ed ainten las miraglias ed alloura puspe anor giond sen la tschertga da vivonda. Ins observa igls sgols cun igl spivel lung e so giuditgier schi igl nia cuntigna en couat u betg. Per aver indicaziuns francas ins repeta la dumbraziun. Igl domber è sto durant onns constant.

Ena sminuaziun anetga

An connex cun la dumbraziun digls tulangs alla colonia digl casti da Riom ins dastga eneda constatar tgi digl 2001 anfignen igl 2015 è igl domber digls pèrs tgi vevan couat sto relativamaint constant. Alla finala èn igls pèrs tgi on couat impurtants per la continuitad dalla sort.

Schi adegna pi pacs pèrs on couat, alloura mantga ensatge. Tge tgi chegl è betg adegna evident. I pò esser tgi vegia da far cun la vivonda, cun las pussebladads da far igl nia u cun otras influenzas digl ambiant. Naturalmaintg pon er las relaziuns dall'ora aver consequenzas negativas.

Igl onn 2001 cura tgi la dumbraziun agl casti Rätia Ampla ò antschet ins ò registro dalla dumbraziun 64 pèrs. Igl onns sessour ègl resto sen en bung nivel ed igl 2003 ins zont dumbra 75 pèrs. Igl onn sessour eran angal ple 59 pèrs ed igl 2006 èn puspe stos 70 pèrs. Igl onn 2008 è alloura sto ensatge scu en alarm, essend tgi la cefra era crudada tar 52 pèrs. En onn siva è stada la madema cefra. Da far chitos pi gronds è sa musso scu betg giustifitgia, pertge igl 2010 on igls ornitologs dumbro 61 pèrs ed igl onn sessour zont 67 pèrs.

Ena cesura ègl do igl 2013: puspe a bass sen 52 pèrs, en onn siva 54 pèrs e 51 pèrs igl 2015. Ed alloura ègl do en mecta scass. En onn pi tard eran angal ple 36 pèrs tgi tgravan lour couat ve dallas mi-

raglias digl casti da Riom. Ins ò pudia aver la speranza tgi seian stadas circumstanzas spezialas tgi vegian caschuno chesta digren ed igl domber sa revigna puspe. Chest onn è alloura nia confirmo chegl tgi ins vess betg spero, numnadamaintg tgi igl domber è sa sminuia anavant: angal 31 pèrs ins ò dumbro igl matg passo. E chegl lascha tuttegn bleras dumondas avertas. Dumondas tgi on igl mument anc nigra rasposta.

Dumondas sainza raspostas

Igl responsabels dalla grupp per la dumbraziun digls tulangs alla colonia agl casti Rätia Ampla on gio durant la taxaziun fatg tschertas constataziuns. Uschia tgi tar bleras rosas e nischas ainten la miraglia niva mianc sgulo. Damais tgi eran mianc occupadas. Pinavant ins ò constato tgi igl tetg da schendlas digl casti è er segls onns. Ena colonia da dormulents (Siebenschläfer) è gio ples onns aint igl casti.

Ins è er sa dumando ainten la grupp schi las nischas èn forsa talmaintg tschufargnedas cun excremains tgi igl adiever scu nias per cuar or igls ovs è anc garantia. Ins è er sa dumando noua tgi èn igls lis tgi igls tulangs dorman.

I vala ossa tgunsch dad eir siva a tot las dumondas tgi savessan aver ena influenza sen la digren digl domber. E chegl sarò da far cun spezialists da maniera seriosa e professunala.

Igl commembers dalla grupp cun lour responsabel *Paolo Giacometti* on er gio fatg ponderaziuns tge maseiras tgi ins pudess tot nizigier per tgi ins survagniss er las declaraziuns per la sminuaziun schi radicala an relativamaintg curt taimp. Pertge da vart digl clima, dall'ora e dalla vivonda para gist an chel taimp betg dad aver sa mido schi bler.

Chegl tgi ins vot far è da piglier invista da tot las datas rimnadas anfignen ossa an connex cun la colonia da tulangs agl casti da Riom. Ins vot er examinar schi igls criteris per la dumbraziun èn stos madems durant tot igls onns e las cefras ansomma cumparaglablas. Per survagneir anc dapes infurmaziuns ins ponderescha er dad observar igls utschels pi savens durant igl onn e per exaimpel er la seira cura tgi els sgolan tar lour dormitoris. Ina manegia er da controllar ples rosas e nischas per vurdar quant tgi el- las èn tschufargnedas.

Sis gruppas grischunas sco finalistas

Tir da gruppas naziunal

DA GION NUTEGN STGIER / ANR

■ Per il final svizzer dal tir da gruppas èn sa qualificadas sis gruppas grischunas. Tragt ina runda sensaziunala ha cun 722 puncts Tumeigl II en il champ D. Mancà da cuntanscher il final naziunal han Castrisch e Ruschein. Las trais rundas da qualificaziun dal tir da gruppas naziunal èn a fin. Uss èn enoconuschentas las gruppas ch'èn sa qualificadas per il final svizzer che ha lieu l'entschatta da settember a Turitg. Dal Grischun han anc 14 gruppas sajettà la terza e decisiva runda da qualificaziun. Suent quella èn anc da la partida en la concorrenza sis gruppas. Quellas han cuntanschì il final, tantas gruppas grischunas sco da rar en l'istorgia dal tir da gruppas svizzer. Avant 19 onns eran er sis gruppas stadas en il final naziunal, in onn avant schizunt diesch ed il 2005 eran quai set gruppas.

Puspè ina grupp en il champ A

En il champ A, quel da l'arma da sport, è cun Haldenstein suenter il 2015 pu-

spè da la partida en il final ina grupp da la Federaziun grischuna dal sport da tir. Cun 972 puncts ha il quintet tragt in dals megliers resultats svizzers

en la terza e davosa runda naziunala. Betg cuntanschì il final ha dentant la grupp da Favugn cun far be 949 puncts.

Duas gruppas da Tumeigl

Da la partida al di final a Turitg en il champ D, quel cun l'arma militar e la buis 57/03, èn gist tschintg gruppas da

noss chantun. Duas da quellas derivan da la Societad da tir Tumeigl. Tumeigl I ha tragt 713 puncts e Tumeigl II schizunt 722 puncts. Quel resultat è il segund meglier resultat ch'è vegnì sajettà en Svizra en l'istorgia dal tir da gruppas. Be Locarno ha tragt avant dus onns cun in resultat da 728 puncts anc meglier che Tumeigl II l'emna passada.

Er la grupp Alvra va a Turitg

En il final 2017 vegn er ad esser preschenta la grupp Alvra, ella che ha sajettà 708 puncts e segirà il bigliet per ir a Turitg. Ina surpraisa è lura che la grupp da Scharans è er sa qualificada per l'occurrenza finala e quai grazia al bun resultat da 988 puncts. Bregalia, il campion grischun 2014, quel ha tragt 692 puncts e cun quel resultat cuntanschì cler il final naziunal. Ruschein, Aschera, Schuders e Tusaun han mancà la qualificaziun finala en il champ D. Quai è er il cas per Castrisch, Monstein e Tavau en il champ E. Qua è nagina grupp grischuna da la partida a Turitg en dus mais.

La grupp Tumeigl II ha tragt in resultat sensaziunal: Werner Natter, Miguel Sgier, Norbert Caviezel, Mauro Ardüser e Thomas Caviezel (da san.).

FOTO G. N. STGIER